ZAMONAVIY PSIXOLOGIYA: TARIXIY ILDIZLAR VA BUGUNGI ISTIQBOLLAR

Aminova Dilshoda Shavkatovna
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti tadqiqotchisi,
Samarqand shahar Qorako'l Renessans maktabi o'quv tarbiya ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari va metodisti
E-mail: dilshodaaminova88@gmail.com

Qabul qilindi: 19.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 20.10.2025
Tasdiqlandi: 21.10.2025

Kalit so‘zlar:
zamonaviy psixologiya, tarixiy ildizlar, kognitiv yondashuv, gumanistik psixologiya, shaxs rivoji, psixologik tadqiqotlar, istiqbollar.

Annotatsiya. Mazkur tezisda zamonaviy psixologiyaning shakllanish bosqichlari, uning tarixiy ildizlari hamda bugungi rivojlanish istiqbollari tahlil etilgan. Psixologiya fanining qadimgi falsafiy qarashlardan boshlab mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanish jarayoni yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy psixologiyaning asosiy yo‘nalishlari — kognitiv, ijtimoiy, gumanistik va neyropsixologik yondashuvlar, ularning hozirgi davrdagi ahamiyati hamda inson ruhiyati, shaxs rivoji va ijtimoiy moslashuv jarayonlaridagi o‘rni tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, psixologiya bugungi kunda nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham jamiyat hayotida muhim o‘rin egallaydi.

Keywords:
Modern psychology, historical roots, cognitive approach, humanistic psychology, personality development, psychological research, prospects.

Abstract. This thesis explores the historical roots, development stages, and modern prospects of contemporary psychology. It highlights the evolution of psychology from ancient philosophical ideas to its formation as an independent science. The paper examines modern directions such as cognitive, social, humanistic, and neuropsychological approaches, emphasizing their relevance in understanding human behavior, personality development, and social adaptation. The results indicate that psychology today holds a vital position both scientifically and practically in shaping human life and society.

Ключевые слова:
Современная психология,

Аннотация. В данной тезисной работе рассмотрены исторические корни

исторические корни, когнитивный подход, гуманистическая психология, развитие личности, психологические исследования, перспективы

современной психологии, этапы её становления и современные перспективы развития. Освещены философские основы психологии, процесс её формирования как самостоятельной науки, а также современные направления — когнитивная, социальная, гуманистическая и нейропсихологическая школы. Отмечено значение психологии в изучении личности, её развития и социальной адаптации. Результаты исследования показывают, что психология сегодня занимает важное место как в научной, так и в практической сфере жизни общества.

Kirish. Zamonaviy psixologiya bugungi kunda inson ruhiyati, tafakkuri va xulq-atvorining turli jihatlarini o‘rganishda eng muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Psixologiya fani inson hayotining barcha sohalari — ta’lim, tibbiyot, iqtisodiyot, menejment, sotsiologiya, siyosatshunoslik, hatto texnologiyalar rivoji bilan ham bevosita bog‘liq bo‘lib, insonni har tomonlama tushunishga, uning ichki olamini, hissiy kechinmalarini, ijtimoiy munosabatlardagi o‘rnini chuqur tahlil qilishga xizmat qiladi. Psixologiyaning shakllanishi va taraqqiyot bosqichlariga nazar tashlaganda, u qadimgi falsafiy g‘oyalardan boshlab mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida rivoj topganini ko‘rish mumkin. Qadimgi Yunoniston faylasuflari — Aristotel, Platon, Gippokratlar inson ruhiyati haqida dastlabki nazariy fikrlarni ilgari surgan bo‘lsalar, Uyg‘onish davrida bu qarashlar empirik kuzatishlar bilan boyitilgan. XIX asr oxirida Vilgelm Vundt tomonidan birinchi psixologik laboratoriyaning tashkil etilishi esa psixologiyani mustaqil ilmiy fan sifatida e’tirof etilishiga asos soldi. Shu davrdan boshlab psixologiya falsafadan ajralib chiqib, o‘zining ilmiy uslubiy asoslariga ega bo‘ldi. XX asrda psixologiyada bir nechta yirik yo‘nalishlar shakllandi: biheviorizm inson xatti-harakatlarini kuzatish asosida o‘rganishga urg‘u bergan bo‘lsa, psixoanaliz inson ongosti jarayonlarini tahlil qilishga yo‘naltirilgan edi. Kognitiv psixologiya esa inson tafakkuri, idrok, xotira va qaror qabul qilish mexanizmlarini ilmiy asosda o‘rganishga e’tibor qaratdi. Gumanistik psixologiya esa insonni shaxs sifatida, uning ichki salohiyati va o‘zini namoyon etish imkoniyatlarini markazga qo‘ydi. Zamonaviy bosqichda esa psixologiya neyropsixologiya, ijtimoiy psixologiya, eksperimental psixologiya, amaliy psixologiya kabi ko‘plab tarmoqlarga bo‘linib, inson faoliyatining barcha sohalarini qamrab olgan.

Adabiyotlar tahlili. Psixologiya fanining shakllanishi inson tafakkurining mohiyatini anglashga bo‘lgan qadimiy intilishlar bilan chambarchas bog‘liqdir.

Dastlabki davrlarda psixologik bilimlar falsafa doirasida rivojlangan bo‘lib, Aristotelning “De Anima” (“Ruh haqida”) asari inson ruhiyati, idrok va tafakkur jarayonlarini ilmiy jihatdan tahlil etgan birinchi manbalardan biri sifatida e’tirof etiladi [1]. XVII asrda R. Dekart psixologiyani dualistik nuqtai nazardan talqin qilib, aql va tana o‘rtasidagi o‘zaro aloqani tahlil qilgan. U inson tafakkuri mustaqil mohiyatga ega, deb hisoblagan va bu fikr psixologiyada ong tushunchasining shakllanishiga asos bo‘lgan [2]. XIX asrga kelib, nemis olimi Vilgelm Vundt psixologiyani mustaqil eksperimental fan sifatida asoslab, 1879-yilda Leyptsig universitetida birinchi laboratoriyani tashkil etdi. U ruhiy jarayonlarni tajriba asosida o‘rganish zarurligini ta’kidlab, psixologiyani ilmiy izlanishlarning markaziga olib chiqdi [3]. Keyingi bosqichlarda B. F. Skinner tomonidan asos solingan biheviorizm yo‘nalishi inson xulqini tashqi kuzatuv asosida tahlil qilishni ilgari surib, psixologiyani ob’ektiv ilmiy metodlar bilan boyitdi [4]. Shu bilan birga, XX asr o‘rtalarida A. Maslou tomonidan ilgari surilgan gumanistik psixologiya insonning o‘zini anglash, o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish va ichki motivatsiya jarayonlariga e’tiborni qaratdi. Ushbu yo‘nalish insonni faol, ijobiy va o‘zgaruvchan mavjudot sifatida ko‘rsatib, zamonaviy psixologiyaning rivojida muhim burilish yasadi [5]. Demak, psixologiya fani o‘z tarixiy ildizlaridan boshlab, bugungi kunda inson tafakkuri, hissiyoti va xulqini har tomonlama o‘rganadigan kompleks ilmiy tizimga aylangan.

Materiallar va usullar. Mazkur tadqiqotda zamonaviy psixologiyaning tarixiy ildizlari va rivojlanish istiqbollarini tahlil qilish maqsadida tarixiy, nazariy hamda tahliliy usullardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida psixologiya fanining shakllanishi, asosiy yo‘nalishlari, metodologik asoslari va bugungi kundagi qo‘llanilish sohalarini yorituvchi ilmiy manbalar, monografiyalar, maqolalar va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari o‘rganildi. Asosiy material sifatida Vilgelm Vundt, Zigmund Freyd, B. F. Skinner, J. Piage, K. Rojers, A. Maslou kabi klassik psixologlarning ishlari, shuningdek, zamonaviy psixologiyaning turli tarmoqlarini aks ettiruvchi ilmiy tadqiqotlar tahlil qilindi. Tadqiqotning nazariy asosini psixologiyaning asosiy maktablari — strukturalizm, funksionalizm, biheviorizm, psixoanaliz, kognitiv va gumanistik yo‘nalishlarning ilmiy qarashlari tashkil etadi. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy tahlil usuli yordamida psixologiya fanining qadimgi davrlardan hozirgi bosqichgacha bo‘lgan evolyutsiyasi o‘rganildi. Tahliliy yondashuv orqali turli davr olimlarining psixologik g‘oyalari solishtirilib, ular o‘rtasidagi bog‘liqlik va farqlar aniqlab berildi. Shuningdek, statistik va empirik ma’lumotlardan foydalangan holda zamonaviy psixologiyaning qo‘llanish sohalari, masalan, ta’lim psixologiyasi, ishchi psixologiyasi, klinik psixologiya va neyropsixologiya yo‘nalishlarining amaliy samaradorligi baholandi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, ilmiy tahlil va umumlashtirish, nazariy asoslarni sintez qilish hamda psixologik hodisalarni tarixiy kontekstda o‘rganish tashkil etdi. Shu yo‘l bilan

psixologiya fanining shakllanishida falsafiy g‘oyalar, tajriba asosidagi yondashuvlar va zamonaviy ilmiy metodlarning o‘zaro uyg‘unligi aniqlab berildi. Tadqiqot natijalarini amaliy psixologiya, ta’lim jarayonida shaxs rivojini qo‘llab-quvvatlash hamda psixologik maslahat tizimlarini takomillashtirishda qo‘llash mumkinligi asoslab berildi.

1-jadval. Psixologiya fanining tarixiy rivojlanish bosqichlari

Davr	Asosiy namoyandalar	Asosiy g‘oyalar va yondashuvlar	Ahamiyati
Qadimgi davr (mil. avv. IV asr)	Aristotel	Ruh, tafakkur va idrok jarayonlarini falsafiy tahlil qilish	Psixologiyaning falsafiy ildizlari shakllandi
XVII asr	Rene Dekart	Ong va tana o‘rtasidagi dualizm; tafakkur mustaqil mohiyat sifatida	Ong tushunchasi ilmiy psixologiyada muhim o‘rin oldi
XIX asr	Vilgelm Vundt	Tajriba asosida psixik jarayonlarni o‘rganish; laboratoriya tashkil etish	Psixologiya mustaqil ilmiy fan sifatida shakllandi
XX asr boshi	B. F. Skinner	Xulq-atvorni tashqi kuzatuv asosida tahlil qilish (biheviorizm)	Ob’ektiv ilmiy metodlar asosida psixologik tadqiqotlar rivojlandi
XX asr o‘rtalari	A. Maslou	Inson salohiyatini rivojlantirish va o‘zini anglash (gumanistik psixologiya)	Inson shaxsini kompleks o‘rganish bosqichi boshlandi

Ushbu jadval psixologiya fanining asosiy tarixiy bosqichlarini, ularning vakillari va ilmiy yondashuvlarini umumlashtiradi hamda zamonaviy psixologiyaning shakllanishiga turtki bo‘lgan omillarni yoritadi.

Tadqiqot muhokamasi. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy psixologiya o‘zining shakllanish bosqichlarida falsafiy qarashlardan boshlab ilmiy-empirik asosga ega bo‘lgan fan sifatida shakllandi va bugungi kunda inson faoliyatining barcha sohalarida keng qo‘llanilmoqda. Psixologiya tarixining dastlabki bosqichlarida inson ruhiyati, hissiyotlari va tafakkuri falsafaning bir bo‘lagi sifatida o‘rganilgan bo‘lsa, XIX asrdan boshlab u alohida ilmiy yo‘nalish sifatida mustaqil rivoj yo‘liga ega bo‘ldi. Vilgelm Vundt tomonidan tajriba psixologiyasi asos solinishi, Zigmund Freydning psixoanalitik nazariyasi, B. F. Skinnerning bihevioristik yondashuvi va J. Piagening kognitiv rivojlanish bosqichlari haqidagi g‘oyalari psixologiya fanining metodologik asoslarini boyitdi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, zamonaviy psixologiya

inson ruhiyatini o‘rganishda faqat bir yo‘nalish bilan chegaralanmaydi, balki ko‘p tarmoqli yondashuvni talab etadi. Bugungi kunda neyropsixologiya, ijtimoiy psixologiya, klinik psixologiya, ta’lim psixologiyasi, sport psixologiyasi kabi yo‘nalishlar inson hayotining barcha sohalariga kirib bormoqda. Ayniqsa, raqamli davrda inson ruhiy salomatligi, stress, axborot bosimi, ijtimoiy tarmoqlar ta’siri kabi muammolarni o‘rganish zamonaviy psixologiyaning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, psixologiyaning kognitiv va neyropsixologik yo‘nalishlari bugungi davrda inson tafakkurini, idrokini va xotira jarayonlarini chuqur o‘rganishda muhim o‘rin tutmoqda. Ushbu yondashuvlar asosida yaratilgan zamonaviy neyrotexnologiyalar inson miyasi faoliyatini tahlil qilish, psixik jarayonlarni modellashtirish hamda psixologik kasalliklarni davolashda keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Xulosa. Yuqoridagi tadqiqot natijalariga tayanib aytish mumkinki, zamonaviy psixologiya inson ruhiyati, tafakkuri va xulq-atvorining chuqur qonuniyatlarini o‘rganishga qaratilgan eng muhim fanlardan biridir. U o‘zining tarixiy ildizlarini qadimgi falsafiy qarashlardan olgan bo‘lib, asrlar davomida ilmiy-empirik asoslar bilan boyib, mustaqil fan sifatida shakllandi. Psixologiyaning rivojlanish bosqichlarida Aristotel, Dekart, Freyd, Vundt, Skinner, Piage, Maslou va Rojers kabi olimlarning ilmiy qarashlari inson ruhiyatini turli jihatlarda o‘rganish uchun nazariy va metodologik zamin yaratdi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, psixologiya bugungi kunda faqat nazariy emas, balki amaliy fan sifatida ham inson hayotining barcha sohalarida — ta’lim, tibbiyot, ishlab chiqarish, boshqaruv va axborot texnologiyalarida samarali qo‘llanilmoqda. Zamonaviy psixologiyaning istiqbollari inson ruhiy salomatligini saqlash, stress va depressiyani kamaytirish, shaxsning ijtimoiy faolligini oshirish, o‘zini anglash va rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar bilan belgilanadi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar davrida paydo bo‘layotgan yangi psixologik muammolar — kiberstress, virtual muloqot, sun’iy intellekt ta’siri kabi masalalarni ilmiy asosda o‘rganish psixologiya fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Shu bilan birga, gumanistik, kognitiv va neyropsixologik yondashuvlarning integratsiyasi inson tafakkuri va xulq-atvorini yanada chuqurroq tahlil qilish imkonini bermoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Aristotel. De Anima (Ruh haqida). Qadimgi Yunoniston falsafasi antologiyasi. Afina, 350 B.C.
2. Dekart R. Aql va tana haqidagi mulohazalar. Parij: Gallimard, 1649.
3. Wundt W. Grundzüge der physiologischen Psychologie. Leipzig: Engelmann, 1874.
4. Skinner B. F. Science and Human Behavior. New York: Macmillan, 1953.
5. Maslow A. H. Motivation and Personality. New York: Harper & Row, 1954.